

Частина 2 статті 61 КУзПБ: необхідність єдиного юридичного тесту субсидіарної відповідальності контролюючих осіб

1. Ключові цифри проблеми

У первинному масиві досліджено 161 судові рішення. Релевантними саме для застосування частини 2 статті 61 КУзПБ виявилися 20 справ, тобто 12,4% масиву. За інстанціями це 8 касаційних, 6 апеляційних і 6 рішень судів першої інстанції.

За результатами релевантних справ картина така: 9 рішень залишено в силі, що становить 45,0% релевантного масиву; 3 рішення скасовано з ухваленням нового рішення — 15,0%; 2 рішення скасовано з направленням на новий розгляд — 10,0%; у 2 справах суд першої інстанції задовольнив вимогу — 10,0%; у 4 справах суд першої інстанції відмовив — 20,0%. Під час перегляду було змінено 5 рішень. У 9 релевантних справах зафіксовано дефекти застосування.

Ці цифри показують головне. Проблема не в тому, що частина 2 статті 61 КУзПБ застосовується занадто часто; проблема в тому, що у вузькому, але юридично значущому сегменті практика залишається непередбачуваною. Нестабільність зосереджена навколо одного питання: **який саме набір фактів має бути доведений, щоб від реального контролю над боржником перейти до особистої майнової відповідальності контролюючої особи.**

2. Правовий діагноз: відсутність єдиного юридичного тесту

Матеріально-правова формула частини 2 статті 61 КУзПБ після 15.04.2023 по суті не змінилася; зміна стосувалася кола заявників, а не самого складу доведення до банкрутства. Отже, джерело непередбачуваності — не нова редакція норми, а відсутність єдиного юридичного тесту її застосування.

Для належного застосування частини 2 статті 61 потрібен **єдиний комплексний тест із семи обов'язкових елементів.**

Перший елемент — дефіцит конкурсної маси та його розмір.

Суд має встановити не просто наявність боргів, а саме недостатність майна боржника для задоволення вимог кредиторів. Ця логіка прямо простежується у справі № 923/1351/20(916/1442/24), де апеляційний суд пов'язав об'єктивну сторону правопорушення з діями або бездіяльністю, які призвели до відсутності майнових активів у боржника.

Другий елемент — реальний контроль відповідача над боржником.

Для частини 2 статті 61 недостатньо формального статусу учасника, власника, бенефіціара або навіть директора. Потрібна доведена здатність визначати дії боржника. Саме відсутність такого доказу призвела до скасування рішення в частині відповідальності учасника з часткою 25% у справі № 920/651/24(920/68/25).

Третій елемент — конкретна поведінка.

Суд має встановити, що саме зробив або не зробив відповідач: передав активи, вивів грошові кошти, не стягнув дебіторську заборгованість, не передав документацію, змінив управління після виникнення боргу, створив підприємство-двійник, заблокував джерела погашення. Абстрактне посилання на «недобросовісне управління» є недостатнім. На це вказують справи № 908/433/22, № 910/3701/21, № 922/2804/17, № 38/5005/5752/2012.

Четвертий елемент — винність у формі недобросовісності або нерозумності поведінки.

Частина 2 статті 61 не запроваджує автоматичної відповідальності за статусом. Тому суду недостатньо констатувати, що особа займала керівну або корпоративну позицію; необхідно показати, чому конкретна дія або бездіяльність була неправомірною з погляду добросовісності та розумності.

П'ятий елемент — причинно-наслідковий зв'язок між поведінкою та погіршенням майнового стану боржника.

Причинно-наслідковий зв'язок не дорівнює переліку «підозрілих дій». У справі № 915/289/24(915/128/25) апеляційний суд прямо зазначив, що більш імовірною є відсутність безпосереднього причинного зв'язку між діями керівника або учасників і неплатоспроможністю боржника. Аналогічно у справі № 922/673/19 Верховний Суд погодився з висновком про недоведеність того, що неможливість погашення вимог кредиторів була спричинена саме поведінкою відповідачів.

Шостий елемент — фінансовий результат, або «фінансовий місток».

Суд має показати, як саме встановлена поведінка трансформувалася в дефіцит конкурсної маси: через зменшення активів, втрату документів і цінностей, нестягнення дебіторської заборгованості, усунення джерел погашення, блокування розрахунків, передачу майнового комплексу, планову збитковість або інше фінансово вимірюване погіршення. Без такого містка склад не є завершеним.

Сьомий елемент — пропорційність, індивідуалізація та захист від автоматичної відповідальності за статусом.

Особливо у справах із кількома відповідачами суд має відповісти, чому відповідальність покладається саме на цю особу, саме в такому обсязі і саме за такий внесок у загальний результат. Справі № 922/2804/17 притаманне саме це: касаційний суд підкреслив, що всі елементи складу правопорушення встановлено щодо кожного з відповідачів. І навпаки, справи № 902/1529/23 і № Б-24/71 показують, що без індивідуалізації виникає або повернення на новий розгляд, або відмова.

Отже, головний дефект нинішньої практики — не відсутність самої норми, а відсутність єдиної матриці доказування, у якій контроль, поведінка, причинність, фінансовий ефект і обсяг відповідальності були б пов'язані в одну перевірювану конструкцію.

3. Дефект судового застосування і фінансовий місток

Ключова практична помилка 2025 року полягає в тому, що причинно-наслідковий зв'язок нерідко підмінюється набором негативно забарвлених обставин: непередання документів, перекази пов'язаним особам, відсутність активів, зміна директора, створення нового бізнесу, непогашення боргу. Але сама по собі така сукупність ще не відповідає на головне питання: яким чином саме ця поведінка зменшила активи боржника або позбавила кредиторів реального джерела погашення.

Ця вимоглива лінія правильно виражена у справах № 915/289/24(915/128/25), № 910/13367/19, № 922/673/19, № 902/1529/23. У справі № 910/13367/19 Верховний Суд прямо поставив під сумнів достатність висновку про субсидіарну відповідальність колишнього керівника та одноосібного власника без належного аналізу фінансово-господарського стану і причинно-наслідкового зв'язку між виведенням активів, бездіяльністю щодо погашення боргів і самим банкрутством. У справі № 902/1529/23 рішення нижчих судів було скасовано саме через неналежну оцінку доказів причинно-наслідкового зв'язку між поведінкою двох колишніх голів правління та банкрутством.

Але протилежна крайність — вимога майже механістично прямої, одномоментної причинності — також недостатня. У справах про доведення до банкрутства погіршення майнового стану часто виникає не з одного акту, а з ланцюга дій і бездіяльності. Це видно зі справ № 923/1351/20(916/1442/24), № 908/3236/21, № 922/2804/17, № 38/5005/5752/2012, № 908/433/22, № 910/3701/21. Там причинність вибудовується не з однієї події, а з фінансово пов'язаної послідовності: передача активів, неповернення фінансової допомоги, непередання документації, вихід фактичного власника з бізнесу, усунення джерел погашення, перереєстрація компанії після виникнення боргу, створення нового однотипного підприємства, ігнорування запитів ліквідатора, нестягнення дебіторської заборгованості.

Тому правильна модель така: причинно-наслідковий зв'язок може бути як прямим, так і сукупним, але в обох випадках він має бути фінансово пояснений.

Такий «фінансовий місток» у справах 2025 року має, щонайменше, розкривати одну з таких конструкцій.

1. Зменшення активів боржника.

Це найтипівіша модель. Вона простежується у справі № 38/5005/5752/2012, де спір був пов'язаний з передачею майна, відсутністю активів і бездіяльністю засновника; у справі № 922/2804/17, де ключове значення мали надання фінансової допомоги та бездіяльність щодо її повернення; у справі № 910/13367/19, де предметом перегляду були виведення активів і відсутність належного аналізу того, як це вплинуло на банкрутство.

2. Блокування розрахунків і формування ліквідаційної маси.

Це видно у справі № 910/3701/21, де відповідальність була покладена за непередання ліквідатору бухгалтерської та іншої документації, цінностей і за нестягнення дебіторської заборгованості. У справі № 908/433/22 після виникнення підтвердженої заборгованості було здійснено перереєстрацію підприємства та зміну керівництва, а на рахунки боржника не надходили кошти від продажу залишків товару.

3. Втрата джерел погашення боргу.

Ця модель найчіткіше сформульована у справі № 908/3236/21: суди встановили, що керівник і власник фактично залишив боржника, залишив кредиторську заборгованість і усунув джерела її погашення.

4. Зростання зобов'язань або закріплення планової збитковості.

У масиві 2025 року ця лінія виражена слабше, ніж зменшення активів, але вона помітна у справі № 38/5005/5752/2012, де спір був пов'язаний, серед іншого, з плановою збитковістю комунального підприємства. Для частини 2 статті 61 це означає, що фінансовий місток може будуватися не лише через «зникнення майна», а й через свідоме формування моделі діяльності, яка унеможливує виконання зобов'язань.

Звідси випливає практичний висновок: перелік релевантних обставин справді не є вичерпним, як зазначено у справі № 923/1351/20(916/1442/24), але саме тому суд має бути ще суворішим у мотивуванні. Не список підозрілих фактів замінює причинність; навпаки, що ширший перелік обставин, то докладніше має бути показаний їхній фінансовий результат.

Звідси й захисне правило: субсидіарна відповідальність не може будуватися на припущеннях. Це прямо підкреслено у справі № 905/1008/22. І вона не може впливати лише з корпоративного статусу, що підтверджує справа № 920/651/24(920/68/25).

4. Дефект правового регулювання

Проблема має не лише судовий, а й нормативний характер. Текст частини 2 статті 61 фіксує загальну формулу — банкрутство з вини осіб, які мають право давати обов'язкові вказівки або іншим чином визначати дії боржника, — однак не розкриває низку ключових питань, без яких єдність практики ускладнена.

По-перше, не визначено предмет доказування в поелементному вигляді.

З норми випливає необхідність установити контроль, вину, банкрутство і недостатність майна, однак не сказано, як саме суд має структурувати цей аналіз. Звідси й коливання: в одних справах достатньо загального опису поведінки, в інших вимагається суворий поділ за елементами. Практика 2025 року показує, що без такої матриці рішення або скасовуються, або повертаються на новий розгляд — № 910/13367/19, № 902/1529/23.

По-друге, не врегульовано розподіл тягара доказування.

Хто і в якому обсязі має доводити реальний контроль, фінансовий механізм, добросовісність, альтернативні

причини банкрутства? Поки це питання вирішується ситуативно. Звідси, з одного боку, ризик надмірного спрощення у стилі «керівник/учасник — отже, відповідає», а з іншого — ризик фактичної неможливості стягнення, коли від заявника вимагають довести всю внутрішню механіку управління за відсутності документів.

По-третє, розмиті часові межі релевантної поведінки.

Особливо показовою є справа № 922/2804/17, де апеляційний суд обмежив оцінку поведінки трирічним періодом до відкриття справи про банкрутство, а касаційний суд із цим не погодився. Норма прямо не відповідає, наскільки далеко в часі може заходити аналіз і чи охоплює він поведінку вже в ліквідаційній процедурі, якщо вона впливає на конкурсну масу. Водночас справа № 910/3701/21 показує, що непередання документів і нестягнення дебіторської заборгованості після відкриття процедури також можуть мати пряме значення для дефіциту маси.

По-четверте, не визначено критерії причинно-наслідкового зв'язку.

Чи достатньою є сукупна причинність, чи потрібна лише безпосередня? Чи можна враховувати тривалий ланцюг дій? Як співвідносити виведення активів, збиткову модель бізнесу, непередання документації та бездіяльність щодо стягнення дебіторської заборгованості? Текст норми цього не розкриває.

По-п'яте, не врегульовано правила для кількох контролюючих осіб.

Якщо у справі фігурують два учасники, учасник і директор, два колишні керівники, орган місцевого самоврядування як засновник та управлінський апарат підприємства, то чи потрібно встановлювати загальний результат або внесок кожного? Практика 2025 року показує, що без індивідуалізації виникають проблеми: № 922/2804/17 — приклад коректної адресної оцінки, № 902/1529/23 — приклад її нестачі, № 922/673/19 — приклад відмови через недоведеність саме персональної причинної ролі.

По-шосте, залишається неясним співвідношення субсидіарної та солідарної відповідальності.

Частина 2 статті 61 говорить про субсидіарну відповідальність, але у справах із кількома відповідачами неминуче постає питання: чи може така відповідальність усередині групи відповідачів бути солідарною, чи потрібно розподіляти її за частками причинного внеску? Справа № Б-24/71, де просили про солідарне стягнення з двох засновників, наочно показує наявність практичної колізії.

У результаті дефект правового регулювання можна сформулювати так: норма описує інститут, але не описує тест його застосування.

5. Аналіз судової практики 2025 року

За що у 2025 році реально покладають відповідальність

Практика 2025 року показує кілька повторюваних підстав для покладення субсидіарної відповідальності.

1. Передача або фактична втрата активів за бездіяльності засновника.

Такою є логіка справи № 38/5005/5752/2012, де апеляція поклала відповідальність на засновника комунального підприємства, пов'язуючи її з передачею майна, відсутністю активів, плановою збитковістю і невжиттям заходів для запобігання банкрутству.

2. Виведення ліквідності та бездіяльність щодо повернення коштів.

У справі № 922/2804/17 касаційний суд залишив у силі рішення першої інстанції про покладення відповідальності на двох учасників і директорів, виходячи з установлення всіх елементів складу правопорушення щодо кожного з них; спір концентрувався на наданні фінансової допомоги, невжитті заходів для її повернення і ненаданні документів ліквідатору.

3. Фактичне залишення боржника та усунення джерел погашення.

Це найчіткіше виражено у справі № 908/3236/21.

4. Реорганізаційно-поведінкова схема після виникнення боргу.

У справі № 908/433/22 істотними стали перереєстрація підприємства, зміна керівництва і створення нового однотипного товариства вже після виникнення підтвердженої заборгованості.

5. Непередання документації та цінностей, ігнорування ліквідатора, нестягнення дебіторської заборгованості.

Ця модель стала основою задоволення вимоги у справі № 910/3701/21.

6. Сукупна оцінка поведінки кількох контролюючих осіб.

Справа № 923/1351/20(916/1442/24) важлива тим, що суд прямо зазначив: об'єктивну сторону такого правопорушення становлять дії або бездіяльність пов'язаних із боржником осіб, які призвели до відсутності активів; перелік релевантних обставин не є вичерпним.

Захисний баланс: статус не дорівнює відповідальності

За всієї суворості інституту практика 2025 року містить і важливі захисні обмежувачі.

По-перше, припущення недостатні.

Це прямо виражено у справі № 905/1008/22.

По-друге, корпоративний статус сам по собі не доводить контроль.

Справа № 920/651/24(920/68/25) особливо важлива: наявність частки 25% не була визнана достатньою без доказів реального впливу на дії товариства, обізнаності про його фінансовий стан і особистого внеску в доведення до банкрутства.

По-третє, сама непогашеність вимог кредиторів ще не доводить причинну роль відповідача.

Про це свідчать справи № 915/289/24(915/128/25) і № 922/673/19.

По-четверте, касаційна інстанція не заповнює прогалини у встановленні фактів.

У справах № 910/6232/16, № 910/1469/20, № 916/2069/21 Верховний Суд послідовно нагадав про межі касаційного перегляду. Для частини 2 статті 61 це означає дуже практичну річ: якщо перша та апеляційна інстанції не побудували повноцінний тест контролю, поведінки і причинності, у касації цей дефект зазвичай уже не виправляється.

Кілька відповідачів

Саме у справах із кількома відповідачами особливо помітна відсутність єдиного тесту.

У справі № 922/2804/17 касаційний суд підтримав покладення відповідальності, оскільки склад правопорушення був установлений щодо кожного з відповідачів. Це правильний орієнтир: колективний результат не скасовує персонального доказування.

У справі № 923/1351/20(916/1442/24) суд також виходив із сукупної оцінки поведінки кількох осіб, але без ідеї автоматичної колективної винуватості: йшлося саме про дії або бездіяльність, які призвели до відсутності активів.

У справі № 902/1529/23 спір стосувався двох колишніх голів правління, і саме неповнота оцінки доказів щодо їхньої поведінки призвела до направлення справи на новий розгляд.

У справі № 922/673/19 серед відповідачів були засновник і керівники, але ліквідатор не довів, що непогашення вимог спричинене саме їхніми діями або бездіяльністю.

Нарешті, справа № Б-24/71 виявляє окрему проблему: вимогу про субсидіарну відповідальність було поєднано з вимогою про солідарне стягнення. За відсутності чітких правил про співвідношення цих конструкцій суд відмовив у заяві.

Підсумок за цим блоком однозначний: у справах щодо кількох відповідачів суд має окремо встановити реальний контроль, конкретну поведінку, причинний внесок і обсяг відповідальності щодо кожної особи. Формула «усі управляли — усі відповідають» для частини 2 статті 61 недостатня.

6. Порівнювана практика Верховного Суду та ЄСПЛ

6.1. ЄСПЛ: зняття корпоративної вуалі та захист власності

Практика ЄСПЛ у цьому питанні важлива як джерело стандартів тлумачення — захисту власності, справедливого балансу, індивідуалізації майнового втручання та процесуальних гарантій. Для частини 2 статті 61 КУЗПБ вона застосовується за аналогією, а не як пряма прецедентна підстава. При цьому корпус рішень тут обмежений вісьмома справами: п'ятьма справами базового масиву і трьома справами, додатково відібраними цільовим пошуком; суцільний огляд усієї практики ЄСПЛ не проводився. Тому з цих рішень не можна виводити вичерпний автономний тест банкрутної субсидіарної відповідальності, але можна виокремити сталі заборони та опорні критерії.

Ядро

Lekić v. Slovenia.

Це ключова справа для заперечення автоматичної відповідальності за статусом. ЄСПЛ починає із загального правила: учасники компаній з обмеженою відповідальністю «за загальним правилом» не відповідають за боргами компаній (Lekić v. Slovenia, § 34). Відступ від цього правила допускається лише в спеціальних випадках зловживання корпоративною формою — наприклад, коли учасники використовують активи компанії як особисті або зменшують активи, знаючи або маючи знати про неможливість виконати зобов'язання перед третіми особами (Lekić v. Slovenia, § 34). Для української практики вирішальним є інше: ЄСПЛ не звів відповідальність до формального титулу. У матеріалах справи прямо зазначено, що «не має вирішального значення» той факт, що заявник не залишався директором до ліквідації; «вирішальним було» його активна участь в управлінні компанією та наявність прав міноритарного учасника (Lekić v. Slovenia, § 27). Ця думка конкретизована фактично: враховувалися частка 11,11%, робота в компанії, участь в управлінні та повноваження діяти від її імені (Lekić v. Slovenia, § 26). Важливими є і два додаткові орієнтири. По-перше, національне право пов'язувало звільнення від відповідальності з доведеністю пасивного статусу, причому тягар доказування пасивності було покладено на самого заявника (Lekić v. Slovenia, § 26; § 27). По-друге, критерії розмежування активного і пасивного учасника мають застосовуватися до індивідуальної ситуації особи, а не до її назви в реєстрі (Lekić v. Slovenia, § 30). Водночас справа є і застереженням: у ній фігурував спеціальний словенський режим із «неспростовною» презумпцією солідарної відповідальності членів ліквідованої компанії (Lekić v. Slovenia, § 27). Для українського права це не модель для копіювання, а радше аргумент проти презумпції відповідальності лише за статусом.

Agarov v. Russia.

Ця справа корисна передусім як негативний орієнтир. ЄСПЛ відтворює базову структуру винятку з майнової відокремленості: за загальним правилом саме товариство з обмеженою відповідальністю відповідає за своїми зобов'язаннями (Agarov v. Russia, § 27). Персональна або субсидіарна відповідальність керуючої особи можлива лише як виняток — у разі банкрутства товариства внаслідок її недобросовісних або необґрунтованих дій, за недостатності майна товариства і за наявності причинно-наслідкового зв'язку (Agarov v. Russia, § 27; § 28). Саме ця чотириланкова конструкція — контроль, недобросовісна/нерозумна поведінка, дефіцит майна, причинно-наслідковий зв'язок — найближча до того, що має використовувати український суд за частиною 2 статті 61. Друга важлива думка справи полягає в забороні будувати майнове стягнення на недоведеній кримінальній вині. ЄСПЛ зафіксував, що національний цивільний суд прямо приписав заявникові «злочинний умисел» на ухилення від сплати податків (Agarov v. Russia, § 14), попри те, що вина у злочині має бути доведена в передбаченому законом порядку і встановлена обвинувальним вироком, який набрав законної сили (Agarov v. Russia, § 21). У поєднанні з вимогою роз'яснення права не свідчити проти себе і права на захист (Agarov v. Russia, § 25) це означає таке:

майнове втручання за моделлю «знімаємо вуаль і стягуємо особисто» несумісне з Конвенцією, якщо його фактична основа — недоведений кримінальний наратив. Для частини 2 статті 61 це особливо важливо: цивільна субсидіарна відповідальність не потребує вироку, але й не може мотивуватися так, ніби кримінальна вина вже встановлена.

Sovtransavto Holding v. Ukraine.

Ця українська справа не створює тесту зняття корпоративної вуалі, але є вкрай важливою для майнового виміру корпоративного контролю і для процесуальних гарантій. ЄСПЛ розглядає спір не як пряме позбавлення майна як такого, а як втрату контролю над діяльністю та активами дочірнього товариства внаслідок зменшення частки участі, причому це зменшення було триваючим триетапним процесом, завершеним ліквідацією компанії (Sovtransavto Holding v. Ukraine, § 58). Тим самим Суд фактично визнає, що частка участі, пов'язана з корпоративним контролем, має самостійне майнове значення. Через фактичну і правову складність ситуація оцінювалася за загальним правилом статті 1 Протоколу № 1 (Sovtransavto Holding v. Ukraine, § 93; § 94). Для української банкрутної практики особливо важливі два стандарти. Перший — позитивний обов'язок держави забезпечити ефективний контроль за діяльністю компанії відповідно до закону (Sovtransavto Holding v. Ukraine, § 95). Другий — прямий вплив процесуальної несправедливості на майнові права: ЄСПЛ підкреслив, що несправедливе ведення процесу безпосередньо зачепило право заявника на мирне володіння майном (Sovtransavto Holding v. Ukraine, § 97). Із цим пов'язані вимоги правової визначеності (Sovtransavto Holding v. Ukraine, § 77), незалежності й безсторонності суду, вільного від втручання виконавчої влади (Sovtransavto Holding v. Ukraine, § 80), і загального стандарту справедливого розгляду (Sovtransavto Holding v. Ukraine, § 82). Для частини 2 статті 61 це означає: навіть сильна антизловживальна логіка не звільняє суд від обов'язку будувати втручання в майно відповідача на законній, доведеній і процесуально справедливій основі.

Albert and Others v. Hungary.

Велика Палата тут особливо важлива для розмежування прав компанії та прав акціонера. Суд нагадує, що для запуску конвенційного механізму особа має показати, що саме її було безпосередньо зачеплено оскаржуваним заходом; цей критерій не слід застосовувати механічно, але він є обов'язковим (Albert and Others v. Hungary, § 121). У справах, поданих акціонерами, ЄСПЛ вважає принципово важливим розрізняти скарги на заходи, що зачіпають права акціонерів як акціонерів, і скарги на акти, які зачіпають саму компанію (Albert and Others v. Hungary, § 122). Лише у першій групі самі акціонери можуть вважатися жертвами в розумінні статті 34, причому навіть у цьому разі відмінність між правами компанії та правами акціонерів зберігається, а правосуб'єктність компанії залишається недоторканою (Albert and Others v. Hungary, § 123). Показовим є й опис предмета спору: його серцевиною була не пряма економічна втрата банків, а втрата групою контролюючих акціонерів контролю та нагляду (Albert and Others v. Hungary, § 101), причому заявники навіть не стверджували про прямий економічний збиток бізнесу самих банків (Albert and Others v. Hungary, § 102). Межі цієї справи потрібно застерегти прямо: у переданому фрагменті Суд не відтворює повний критерій «виняткових обставин», коли акціонера можна ототожнити з компанією, і не переходить до оцінки пропорційності по суті, бо зупинився на питанні про статус жертви (Albert and Others v. Hungary, § 108). Тому для тези про те, що ототожнення допустиме лише у виняткових обставинах, коли сама компанія не може діяти, у цьому масиві пряму опору дає не Albert, а Olczak v. Poland, § 57.

Підтримувальні

Busuttil v. Malta.

Ця справа не про банкрутство і не про зняття корпоративної вуалі в чистому вигляді, але вона корисна для балансу між статусом і доведеними фактами. Національні суди виходили з того, що закон прямо покладає на директора обов'язок надсилати відповідні форми та платежі; внутрішній розподіл функцій усередині компанії не звільняє від цього зовнішнього обов'язку (Busuttil v. Malta, § 13; § 16). Однак навіть у такій моделі обвинувачення має довести факти невиконання обов'язку, що прямо підкреслено в конституційному провадженні (Busuttil v. Malta, § 25). З іншого боку, необізнаність, некомпетентність або опора на радників самі по собі не звільняють директора (Busuttil v. Malta, § 23); при цьому суди оцінювали конкретні докази обізнаності заявника, його участі в зборах і відсутності належної дбайливості (Busuttil v. Malta, § 24; § 10), а добровільна відставка не була визнана неможливістю виконання (Busuttil v. Malta, § 15). Висновок для частини 2 статті 61 простий: статус може створювати юридичний обов'язок, але майнова відповідальність усе одно має спиратися на доведені факти конкретного невиконання і на реальну можливість захисту.

Olczak v. Poland.

Це важлива підтримувальна справа одразу за трьома лініями. По-перше, ЄСПЛ прямо говорить, що ігнорування самостійної правосуб'єктності компанії допустиме лише у виняткових обставинах, передусім коли ясно встановлено, що сама компанія не може звернутися за захистом через свої органи або ліквідаторів (Olczak v. Poland, § 57). По-друге, акціонер може скаржитися від власного імені лише тоді, коли захід безпосередньо спрямований на його права як акціонера (Olczak v. Poland, § 58), оскільки з корпоративних питань діє сама компанія як юридична особа (Olczak v. Poland, § 59), а опосередкована шкода акціонеру сама по собі недостатня (Olczak v. Poland, § 59). По-третє, акція описана як складний об'єкт, що включає не тільки економічну цінність, а й права голосу та впливу на поведінку компанії; тому акції є «майном» за статтею 1 Протоколу № 1 (Olczak v. Poland, § 60). Істотне знецінення пакета і різке послаблення корпоративного впливу можуть означати втручання в майно (Olczak v. Poland, § 61), однак таке втручання може бути виправдане захистом загального інтересу лише за дотримання пропорційності (Olczak v. Poland, § 62). Для частини 2 статті 61 це означає: навіть якщо закон дозволяє відступити від корпоративної відокремленості, такий відступ має бути винятковим, адресним і пропорційним.

Фонові

Agrotexim and Others v. Greece.

Це фонові справа про права акціонерів, кредиторів і ліквідаторів, а не про тест зняття корпоративної вуалі. У переданих фрагментах видно саме роздільність інтересів компанії, акціонерів і ліквідаторів, а більшість акціонерів обґрунтовувала свої повноваження не самим статусом, а спеціальною нормою про збереження компетенції органів

компанії в ліквідації (Agrotexim and Others v. Greece, § 34; § 35; § 36). Самостійного тесту особистої відповідальності учасника тут немає.

Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia.

Це також лише фоновий орієнтир. Його цінність — в описі фактичних ознак, на які влада посилалася, намагаючись ігнорувати окрему правосуб'єктність торгових компаній: відсутність майна і персоналу, недіяльність за місцем реєстрації, управління з єдиного центру (Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia, § 16). Але самостійного конвенційного тесту зняття корпоративної вуалі в переданому фрагменті справа не дає.

Стислий висновок щодо § 6.1.

Практика ЄСПЛ у порівнюваному масиві підтримує не формулу «контролював — отже, відповідає», а значно вужчий ланцюг: реально контролював → вчинив конкретну недобросовісну або нерозумну дію/бездіяльність → цим погіршив майновий стан боржника → саме це призвело до дефіциту конкурсної маси, причому все це має бути встановлено з дотриманням пропорційності та процесуальних гарантій. Втручання в майно контролюючої особи допустиме лише як виняток із майнової відокремленості компанії, а не як санкція за один лише корпоративний статус.

6.2. Верховний Суд: відповідальність керівника і посадових осіб за збитки

Порівнюваний масив Верховного Суду щодо відповідальності органів і посадових осіб за збитки не дає готового спеціального тесту саме для частини 2 статті 61 КУЗПБ. Це суміжна, а не спеціальна практика. Водночас із неї можна виокремити кілька орієнтирів.

1. Норма не повинна тлумачитися формально, а стандарти ЄСПЛ допустимі як орієнтир тлумачення.

У позиції у справі № 922/3456/23 Верховний Суд виходить із того, що право не вичерпується буквальною текстом і що зміст норми формується також через тлумачення. У масиві ця позиція прямо відзначена як така, що враховує практику ЄСПЛ. Для частини 2 статті 61 це важливо в одному сенсі: суд вправі і повинен подолати буквальною спокусу «є статус — є відповідальність» і прочитати норму через мету захисту кредиторів, майнової відокремленості та заборони автоматичної відповідальності.

2. Істотні для справи обставини не можна встановлювати недопустимими доказами.

У справі № 922/5241/21 Велика Палата відреагувала на використання апеляцією недопустимих доказів для встановлення обставин, які мають істотне значення. Для справ за частиною 2 статті 61 це означає: висновки про контроль, недобросовісність, фінансовий ефект і причинно-наслідковий зв'язок не можуть будуватися на доказах, допустимість яких не перевірена.

3. Розумність поведінки потребує пояснюваних мотивів, а не лише формальної законності.

У низці корпоративних справ — № 569/6236/16, № 904/1112/20, № 907/113/18, № 910/5349/18, № 911/178/20 — Верховний Суд виходив із того, що якщо особа вчиняє правочин в обхід законно захищеного інтересу інших осіб, вона має довести розумні мотиви такої поведінки; за їх відсутності правочин може бути кваліфікований як неправомірний. Для частини 2 статті 61 ця лінія корисна за аналогією: контролююча особа має бути здатна пояснити ділову та майнову логіку своїх дій, якщо саме вони поставлені у вину як крок до банкрутства.

4. Добросовісність оцінюється за реальною волею і реальними наслідками.

У справах № 906/724/17, № 908/1029/16, № 908/4550/15, № 910/2822/16, № 916/2872/16 Верховний Суд підкреслював, що добросовісність залежить від того, чи відповідала дія внутрішній волі особи, чи бажала вона реального настання правових наслідків і чи настали ці наслідки фактично. Це важливий міст до частини 2 статті 61: суд має оцінювати не лише форму корпоративних рішень, а й їхнє реальне економічне призначення.

5. Допустимий доказовий масив щодо питань управління та збитків широкий, але має бути предметним.

У справах № 906/1330/21 і № 906/211/23 масив Верховного Суду фіксує види документів, здатних підтверджувати відповідні обставини: аудиторські висновки, матеріали інвентаризації, внутрішнього аудиту, кадрові документи та інші документи про фактичне функціонування товариства. Для частини 2 статті 61 це означає, що причинно-наслідковий зв'язок має доводитися не загальними підозрами, а фінансовими та управлінськими документами.

6. Порухення публічно-правового обов'язку саме по собі не тотожне приватному збитку, але може його спричинити.

З лінії, представленій справами № 908/1568/18, № 911/3135/20, № 916/1423/17, № 920/715/17, випливає важливе розмежування: наявність публічно-правового обов'язку ще не означає існування приватноправової відповідальності перед конкретним суб'єктом, але його порушення може заподіяти збитки. Для частини 2 статті 61 це корисно так: порушення обов'язків директора або учасника ще не дорівнює доведенню до банкрутства; потрібно окремо довести шкоду боржнику і причинно-наслідковий зв'язок із дефіцитом конкурсної маси.

Пряме звернення до практики ЄСПЛ у масиві Верховного Суду особливо помітне у справі № 922/3456/23. Поза корпоративно-банкрутним сюжетом масив містить і інші позиції зі зверненням до стандартів ЄСПЛ — зокрема, № 335/4734/18, № 766/22242/17, а також непрямий блок № 202/4494/16, № 444/9519/12, № 912/1120/16, № 912/1120/167, — але для частини 2 статті 61 їх значення радше методологічне, ніж спеціальне.

7. Судовий тест для мотивування: шість питань

Для мотивувальної частини у справах про частину 2 статті 61 КУЗПБ доцільним є єдиний набір із шести питань.

1. Чи доведено у відповідача реальний контроль над боржником, а не лише статус?

Якщо відповідь позитивна, суд має зазначити, у чому саме виражалася можливість визначати дії боржника. Якщо ні — у позові слід відмовляти. Орієнтири: № 920/651/24(920/68/25); Leki v. Slovenia, § 26, § 27, § 30; Albert and Others v. Hungary, § 121, § 122, § 123; Olczak v. Poland, § 57.

2. Які конкретні дії або бездіяльність відповідача доведені і чому вони є недобросовісними або нерозумними?

Суд має назвати не категорію, а факти: передання активів, неповернення фінансової допомоги, непередання документів, усунення джерел погашення, зміна управління після виникнення боргу тощо. Орієнтири: № 922/2804/17, № 908/433/22, № 910/3701/21; Agapov v. Russia, § 27, § 28; Busuttil v. Malta, § 13, § 25.

3. Яким є фінансовий місток між цією поведінкою та майновим станом боржника?

Потрібно показати, що саме відбулося з активами, зобов'язаннями, розрахунками або джерелами погашення. Орієнтири: № 923/1351/20(916/1442/24), № 908/3236/21, № 38/5005/5752/2012; Sovtransavto Holding v. Ukraine, § 58.

4. Чому саме ця поведінка призвела до банкрутства або до дефіциту конкурсної маси, а не просто супроводжувала кризу?

Це і є питання причинно-наслідкового зв'язку. Якщо суд не може пояснити причинний перехід, відповідальність не має покладатися. Орієнтири: № 915/289/24(915/128/25), № 910/13367/19, № 922/673/19; Agapov v. Russia, § 28.

5. Чи індивідуалізовано внесок кожного відповідача і чи є обсяг стягнення співмірним його ролі?

Особливо важливо за кількох відповідачів. Орієнтири: № 922/2804/17, № 902/1529/23, № Б-24/71; Lekić v. Slovenia, § 30; Albert and Others v. Hungary, § 123.

6. Чи дотримано процесуальних гарантій і чи не перетворюється відповідальність на автоматичну санкцію за статусом?

Тут суд має перевірити допустимість доказів, можливість відповідача оспорити контроль, поведінку і причинність, а також відсутність підміни цивільної відповідальності недоведеним кримінальним обвинуваченням. Орієнтири: № 905/1008/22, № 922/5241/21; Agapov v. Russia, § 21, § 25; Sovtransavto Holding v. Ukraine, § 77, § 80, § 82, § 97; Olczak v. Poland, § 62.

Якщо хоча б на одне з цих питань суд не дає повної відповіді, мотивування за частиною 2 статті 61 залишається вразливим.

8. Пропозиції для законодавця

Оскільки матеріальна формула частини 2 статті 61 після 15.04.2023 по суті не змінювалася, потрібні не радикальне переписування норми, а точкові уточнення, спрямовані на формалізацію єдиного тесту.

1. Закріпити ознаки контролюючої особи через критерій реального, а не лише формального контролю.

У законі слід прямо зазначити, що для цілей частини 2 статті 61 значення має не сам статус учасника, акціонера, бенефіціара, керівника або засновника, а здатність давати обов'язкові вказівки або іншим чином фактично визначати дії боржника. При цьому перелік ознак має бути відкритим.

2. Закріпити предмет доказування за елементами складу.

У законі слід прямо перелічити мінімум, який підлягає встановленню: дефіцит конкурсної маси; реальний контроль; конкретна дія або бездіяльність; недобросовісність або нерозумність поведінки; фінансовий ефект; причинно-наслідковий зв'язок; розмір відповідальності.

3. Уточнити розподіл тягаря доказування.

Заявник має довести контроль, поведінку, фінансовий механізм і причинно-наслідковий зв'язок. Відповідачу має бути прямо надано право спростовувати ці елементи: доводити пасивний статус, відсутність реального впливу, наявність розумних мотивів, відсутність причинно-наслідкового зв'язку, наявність альтернативних причин неплатоспроможності.

4. Уточнити часові межі релевантної поведінки.

Закон не повинен допускати довільного обмеження оцінки поведінки фіксованим періодом, якщо наслідки дій зберігалися і впливали на банкрутство пізніше. Одночасно слід прямо зазначити, чи враховується поведінка вже в процедурі банкрутства, якщо вона зменшує конкурсну масу або перешкоджає її формуванню.

5. Прямо врегулювати пряму та сукупну причинність.

Слід закріпити, що причинно-наслідковий зв'язок може встановлюватися як за однією дією, так і за сукупністю взаємопов'язаних дій і бездіяльності, але в будь-якому разі через опис конкретного фінансового механізму погіршення майнового стану боржника.

6. Запровадити спеціальні правила для кількох відповідачів.

Закон має вимагати індивідуалізації ролі кожної особи і дозволяти розподіляти відповідальність з урахуванням причинного внеску, якщо шкода подільна і внесок розрізняваний. За неподільності результату це має бути прямо застережено.

7. Розмежувати субсидіарну і солідарну відповідальність.

Потрібно прямо відповісти на питання, чи може відповідальність кількох контролюючих осіб бути солідарною між ними за збереження її субсидіарного характеру щодо боржника, або ж закон вимагає розподілу за частками причинного внеску. Поки ця зона залишається невизначеною.

8. Обережно використовувати критерій заходів щодо запобігання банкрутству.

Невжиття таких заходів може бути важливою ознакою недобросовісності або нерозумності, але не повинно замінювати собою доказ причинно-наслідкового зв'язку. Інакше частина 2 статті 61 перетвориться з норми про доведення до банкрутства на норму про відповідальність за погане управління загалом.

9. Вимірюваний прогноз впливу

Вихідна точка вже відома: 20 релевантних справ із 161; 9 рішень залишено в силі; 5 рішень змінено під час перегляду; 4 відмови в першій інстанції; 9 справ із дефектами застосування.

Якщо єдиний тест буде закріплено в судовій практиці або уточнено в законі, очікувані такі вимірювані зрушення.

По-перше, має знижуватися частка рішень, що змінюються під час перегляду.

Поточна база — 5 змінених рішень із 20 релевантних. Найбільший ефект слід очікувати там, де скасування зумовлені неповною оцінкою доказів і нерозкритим причинно-наслідковим зв'язком.

По-друге, має зростати частка рішень, що витримують перегляд.

Поточна база — 45,0% рішень, залишених у силі. Зростання цієї частки означатиме, що суди першої та апеляційної інстанцій почали застосовувати загальну матрицю контролю, поведінки, причинно-наслідкового зв'язку і фінансового результату.

По-третє, має зменшуватися частка невмотивованих або слабо вмотивованих відмов першої інстанції.

Поточна база — 20,0% відмов першої інстанції. Важливе не лише зниження кількості таких відмов, а й зростання якості їхнього мотивування: суд має прямо вказувати, який саме елемент складу не доведено.

По-четверте, потрібно окремо вимірювати якість мотивування, а не лише результати.

Для наступного циклу моніторингу слід рахувати:

- 1) скільки рішень прямо розрізняють статус і реальний контроль;
- 2) скільки рішень описують фінансовий місток;
- 3) скільки рішень індивідуалізують внесок кожного відповідача;
- 4) скільки рішень окремо перевіряють допустимість і достатність доказів;
- 5) скільки рішень використовують логіку «конкретна поведінка → фінансовий ефект → дефіцит маси».

Саме ці показники покажуть, чи перетворилася частина 2 статті 61 з оціночної конструкції на передбачуваний юридичний інструмент.

10. Підсумковий висновок

Практика 2025 року щодо частини 2 статті 61 КУзПБ показує не кризу самого інституту субсидіарної відповідальності, а кризу критеріїв його застосування. Судова нестабільність виникає там, де відсутня єдина відповідь на питання про реальний контроль, конкретну поведінку, причинно-наслідковий зв'язок і фінансовий результат.

Тому для застосування частини 2 статті 61 потрібен єдиний юридичний тест, оснований на шести опорних ідеях: реальний контроль, а не статус; конкретна поведінка, а не загальна негативна характеристика; причинно-наслідковий зв'язок, а не перелік підозрілих дій; фінансовий результат, а не абстрактне погіршення; пропорційність та індивідуалізація, а не колективна презумпція; процесуальні гарантії, а не спрощене майнове стягнення.

У порівнюваній практиці ЄСПЛ цей висновок підтримується послідовно: від загального правила невідповідальності учасника за боргами компанії та винятковості відступу від майнової відокремленості — *Lekić v. Slovenia*, § 34; через вимогу довести недобросовісну або необґрунтовану поведінку, дефіцит майна і причинно-наслідковий зв'язок — *Агаров v. Russia*, § 27, § 28; через стандарт процесуальної справедливості та правової визначеності при втручанні в майнову сферу — *Sovtransavto Holding v. Ukraine*, § 77, § 82, § 95, § 97; до суворого розмежування прав компанії та прав акціонера — *Albert and Others v. Hungary*, § 122, § 123, а також *Olczak v. Poland*, § 57.

Отже, зняття корпоративної вуалі в банкрутстві допустиме не за формулою «контролював — отже, відповідає», а тільки за формулою «реально контролював → вчинив конкретну недобросовісну або нерозумну дію/бездіяльність → цим погіршив майновий стан боржника → саме це призвело до дефіциту конкурсної маси». Лише такий підхід сумісний одночасно і з метою захисту кредиторів, і із заборонаю автоматичної відповідальності за один лише корпоративний статус.

Додаток. Доказова таблиця практики ЄСПЛ

Таблиця показує джерело кожної використаної позиції ЄСПЛ: справу, її вагове значення, номер параграфу рішення і дослівну цитату (для справ 1–5 — українською мовою переданих текстів; для справ 6–8 — у перекладі з офіційних текстів HUDOC). Нумери параграфів вказано за текстом відповідного рішення. До довідки включено лише позиції з дослівно підтвердженими цитатами.

Корпус ЄСПЛ: 5 справ, переданих керівником, плюс 3 справи, знайдені цільовим пошуком у HUDOC (Sovtransavto Holding v. Ukraine, Albert and Others v. Hungary, Olczak v. Poland). Суцільний пошук по всій базі ЄСПЛ не проводився. Застосування — аналогічне (стандарти тлумачення), а не пряма прецедентна підстава.

Зведена таблиця справ

Справа	Заява	Дата	Склад	Вага	Задіяно параграфів
Agarov v. Russia	№ 52464/15	6 жовтня 2020 року	Палата	Ядро	\$14, \$21, \$24, \$25, \$26, \$27, \$28
Albert and Others v. Hungary	№ 5294/14	7 липня 2020 року	Велика Палата	Ядро	\$101, \$102, \$108, \$121, \$122, \$123
Lekić v. Slovenia	№ 36480/07	11 грудня 2018 року	Велика Палата	Ядро	\$3, \$24, \$26, \$27, \$30, \$34, \$35
Sovtransavto Holding v. Ukraine	№ 48553/99	25 липня 2002 року	Палата, Україна	Ядро	\$58, \$77, \$80, \$82, \$93, \$94, \$95, \$97
Busuttill v. Malta	№ 48431/18	3 червня 2021 року	Палата	Підтримувальні	\$10, \$13, \$15, \$16, \$20, \$23, \$24, \$25
Olczak v. Poland	№ 30417/96	7 листопада 2002 року	рішення щодо прийнятності	Підтримувальні	\$48, \$49, \$50, \$57, \$58, \$59, \$60, \$61, \$62
Agrotexim and Others v. Greece	№ 14807/89	26 вересня 1995 року	Палата	Фонові	\$1, \$6, \$12, \$21, \$34, \$35, \$36
Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia	№ 11082/06, 13772/05	25 липня 2013 року	Палата	Фонові	\$8, \$14, \$15, \$16, \$18

Ядро

Agarov v. Russia (№ 52464/15, 6 жовтня 2020 року, Палата)

Значення для ч. 2 ст. 61: Релевантність для тесту відповідальності за ч. 2 ст. 61 КУЗПБ є помірною і радше аналогічною, бо справа не про банкрутство за КУЗПБ, а про персональне стягнення податкового боргу ТОВ з його директора. Вона корисна як негативний орієнтир: не ототожнювати контролюючу особу з компанією лише через статус; виходити з винятковості відступу від окремої правосуб'єктності; вимагати доведення конкретних недобросовісних/необґрунтованих дій, дефіциту активів і причинного зв'язку; не будувати майнову відповідальність на недоведеному кримінальному наративі. У частині власне тесту «справедливого балансу» та пропорційності наданий фрагмент обмежений.

§ 27 — окрема правосуб'єктність ТОВ. За загальним правилом саме ТОВ несе відповідальність за власні зобов'язання.

цитата: «ТОВ відповідає за своїми зобов'язаннями.»

§ 27 — виняткові підстави для субсидіарної відповідальності. Персональна/субсидіарна відповідальність контролюючої особи допускається як виняток у разі банкрутства, спричиненого її несумлінними або необґрунтованими діями, і лише за недостатності майна ТОВ.

цитата: «В разі банкрутства ТОВ внаслідок несумлінних або необґрунтованих дій особи, яка має право керувати діяльністю ТОВ, на зазначену особу у разі недостатності майна ТОВ для виконання зобов'язань перед кредиторами може бути покладена субсидіарна відповідальність за зобов'язаннями ТОВ.»

§ 28 — причинно-наслідковий зв'язок. Необхідною умовою персональної відповідальності є причинний зв'язок між діями контролюючої особи та діями ТОВ.

цитата: «необхідною умовою встановлення субсидіарної відповідальності особи за зобов'язаннями ТОВ є наявність причинно-наслідкового зв'язку між діями такої особи та діями, вчиненими ТОВ»

§ 24 — коло осіб у податковому правопорушенні юридичної особи. У національному праві потенційна особиста кримінальна відповідальність за несплату податків юридичною особою пов'язувалася з функціями керівника, головного бухгалтера чи іншого підписанта звітності.

цитата: «Щодо несплати податків юридичною особою до кримінальної відповідальності можуть бути залучені керівник організації платника податків, головний бухгалтер чи будь-яка інша особа, в обов'язки якої входить підписання звітної документації, що подається до податкових органів, від імені такої юридичної особи»

§ 21 — презумпція невинуватості. Вина у злочині має бути доведена у належному порядку і встановлена обвинувальним вироком, що набрав законної сили.

цитата: «кожен обвинувачений у скоєнні злочину вважається невинним, поки його винуватість не буде доведена у передбаченому законом порядку та встановлена вироком суду, що набрав законної сили.»

§ 14 — приклад забороненої мотивувальної формули національного суду. Національний суд у цивільній справі прямо приписав заявникові злочинний намір щодо ухилення від сплати податків.

цитата: «[Заявник], будучи керівником [Товариства], здійснюючи протиправні дії, керувався злочинним наміром, спрямованим на ухилення від сплати податків, завдав матеріальних збитків бюджету Російської Федерації»

§ 25 — процесуальні гарантії на стадії перевірки. До використання показань як доказів особі мають бути роз'яснені принаймні право не свідчити проти себе і право на правовий захист.

цитата: «Слідчий повинен роз'яснити допитуваному ним особам їхні права, зокрема право не свідчити проти самих себе та право на правовий захист.»

§ 26 — цивільно-правове покладення обов'язку на іншу особу. Національне право може передбачати покладення обов'язку відшкодування шкоди на особу, яка не є безпосереднім завдавачем шкоди.

цитата: «Законом обов'язок відшкодування шкоди може бути покладено на особу, яка не є завдавачем шкоди»

Albert and Others v. Hungary (№ 5294/14, 7 липня 2020 року, Велика Палата)

Значення для ч. 2 ст. 61: Релевантність для ч. 2 ст. 61 КУЗПБ обмежена, але корисна методологічно: з одного лише статусу учасника/акціонера або контролю над компанією не можна автоматично виводити тотожність між особою і компанією; потрібно окремо показати пряме зачіпання власних прав або обов'язків такої особи. Однак у наданому фрагменті немає повного тесту ЄСПЛ для зняття корпоративної вуалі і немає матеріальної оцінки пропорційності втручання, тому для побудови тесту відповідальності він допомагає передусім як аргумент про розмежування суб'єктів, а не як завершений критерій «проколу вуалі».

§ 121 — пряме зачіпання як умова статусу жертви. Для звернення до ЄСПЛ недостатньо формального статусу; заявник має показати, що саме його було безпосередньо зачеплено оскаржуваним заходом. При цьому критерій прямого зачіпання не повинен застосовуватися механістично.

цитата: «особа має бути спроможною показати, що її “безпосередньо зачепив” захід, на який вона скаржиться. Це необхідно для запуску механізму захисту Конвенції, хоча цей критерій не слід застосовувати жорстко, механічно та негнучко протягом усього провадження»

§ 122 — розмежування прав акціонера і прав компанії. У справах акціонерів Суд вважає принципово важливим розрізняти скарги на заходи, що зачіпають права акціонерів як акціонерів, і скарги на акти, які зачіпають самі компанії.

цитата: «Коли йдеться про справи, подані акціонерами компанії, Суд від самого початку вважав принциповим проводити розмежування між скаргами акціонерів на заходи, що зачіпають їхні права як акціонерів, і скаргами на акти, що зачіпають компанії, у яких вони володіють акціями»

§ 123 — коли акціонер сам може вважатися жертвою. Якщо скарга належить до першої групи, тобто стосується прав акціонера як акціонера, сам акціонер може бути визнаний жертвою за статтею 34.

цитата: «У першій групі самі акціонери можуть вважатися жертвами у значенні статті 34 Конвенції.»

§ 123 — збереження окремої правосуб'єктності компанії. Навіть коли акціонер сам визнається жертвою, це не означає автоматичного зняття корпоративної вуалі: відмінність між правами компанії та правами акціонерів зберігається, а правосуб'єктність компанії залишається недоторканою.

цитата: «різниця між правами компанії та правами акціонерів зберігається, а правосуб'єктність компанії залишається недоторканою, оскільки скарги і матеріальний аналіз Суду стосуються прав та становища акціонерів компанії, а не прав самої компанії»

§ 101 — предмет скарги в цій справі. Суд описує серцевину спору не як прямий збиток бізнесу банків, а як втрату групою контролюючих акціонерів корпоративного контролю та нагляду.

цитата: «серцевина справи полягає у твердженні заявників, що внаслідок Інтеграційного закону та поправок вони, як група контролюючих акціонерів, зазнали постійної і різкої втрати обсягу контролю та нагляду за Kínizsi Bank або Mohácsi Bank на користь Інтеграційної організації та Ощадного банку.»

§ 102 — відсутність твердження про прямий економічний збиток банкам. У фрагменті Суд спеціально зазначає, що заявники не стверджували про прямий економічний збиток бізнесу самих банків; це підкреслює, що спір сфокусований на правах контролюючих акціонерів, а не на господарському становищі юридичних осіб як таких.

цитата: «У поданнях заявників немає твердження, що оскаржуване втручання було будь-яким чином прямо економічно шкідливим для бізнесу відповідних банків.»

§ 108 — відсутність розгляду пропорційності по суті. Суд не переходить до матеріальної оцінки справедливого балансу і пропорційності, оскільки вважає визначальним питання про статус жертви.

цитата: «З огляду на свої висновки нижче, що заявники не можуть стверджувати, що є жертвами для цілей статті 34 Конвенції, Суд не вбачає потреби відтворювати ці аргументи.»

Lekić v. Slovenia (№ 36480/07, 11 грудня 2018 року, Велика Палата)

Значення для ч. 2 ст. 61: Корисне частково для побудови тесту відповідальності за ч. 2 ст. 61 КУЗПБ: фрагменти підтримують підхід, за яким відповідальність не повинна автоматично впливати лише зі статусу учасника/директора, а має спиратися на встановлення реальної активної участі, контролю або спеціально визначених виняткових підстав для відступу від майнової відокремленості. Також релевантні ідеї про індивідуалізацію ролі («активний»/«пасивний» член) та процесуальну можливість це доводити. Але для повного тесту за статтею 1 Протоколу № 1, особливо щодо справедливого балансу і пропорційності, наданих фрагментів недостатньо.

§ 34 — загальне правило обмеженої відповідальності. У наданих фрагментах наведено загальне правило про відокремленість майна компанії та відсутність особистої відповідальності її членів.

цитата: «члени компаній з обмеженою відповідальністю, за загальним правилом, не відповідали перед кредиторами за зобов'язаннями компаній»

§ 34 — виняткові підстави зняття корпоративної вуалі. Відступ від формального розділення допускався у випадках використання активів компанії як особистих або їх виведення при усвідомленні неможливості виконати

зобов'язання.

цитата: «якщо вони використовували активи компанії, порушуючи закон, як свої особисті активи; або якщо вони зменшили активи компанії у своїх інтересах або на користь іншої особи, коли вони знали або повинні були знати, що компанія не зможе виконати свої зобов'язання перед третіми особами»

§ 34 — процесуальний форум для зняття вуалі. Спори про такий відступ від корпоративної відокремленості мали розглядатися судами загальної юрисдикції.

цитата: «Такі справи розглядаються судами загальної юрисдикції.»

§ 35 — особиста відповідальність після судової ліквідації. Окремий словенський режим пов'язував відповідальність членів із ліквідацією компанії судом за невідповідність законодавству.

цитата: «члени товариства з обмеженою відповідальністю несли відповідальність за боргами компанії, якщо компетентний суд з власної ініціативи ліквідував компанію за невідповідність новим нормам протягом приблизно півтора року з моменту набрання чинності Законом»

§ 27 — активні та пасивні члени. Звільнення від особистої відповідальності було пов'язане з доведенням пасивного статусу.

цитата: «вони могли бути звільнені від особистої відповідальності лише в тому випадку, якщо вони продемонстрували, що були “пасивними членами” компанії»

§ 27 — презумпція солідарної відповідальності. Національний суд описав спеціальний режим як презумпцію солідарної відповідальності членів ліквідованої компанії за її непогашені борги.

цитата: «ЗФОК запровадив “неспростовну” презумпцію, згідно з якою члени ліквідованого підприємства вважалися такими, які взяли солідарну відповідальність за будь-які непогашені борги підприємства.»

§ 27 — чому статус сам по собі недостатній. Формальний статус директора не був вирішальним; вирішальною визнавалася фактична активна участь в управлінні.

цитата: «не має вирішального значення той факт, що заявник не залишався директором L.E. до ліквідації цієї компанії. Вирішальним було те, що заявник брав активну участь в управлінні компанією і мав права міноритарного члена відповідно до статті 445 Закону “Про компанії” 1993 року»

§ 26 — індивідуалізація фактичної ролі. Для оцінки особистої відповідальності враховували не лише частку, а й роботу в компанії, участь в управлінні та представницькі повноваження.

цитата: «зі своєю 11,11% часткою в компанії заявник користувався правами міноритарного учасника, до того ж він працював у компанії та брав активну участь у її управлінні з квітня 1993 року. Як виконуючий обов'язки директора, а потім виконавчий директор, він був уповноважений діяти від імені компанії.»

§ 26 — тягар доказування пасивності. Суд першої інстанції поклав на заявника обов'язок довести, що він був пасивним учасником.

цитата: «тягар доведення свого статусу пасивного учасника лежав на заявнику»

§ 30 — критерії мають застосовуватися індивідуально. Критерії розмежування активних і пасивних членів повинні застосовуватися до конкретної ситуації особи.

цитата: «суди нижчої юрисдикції правильно застосували критерії Конституційного суду для розмежування між активними та пасивними членами до індивідуальної ситуації заявника.»

§ 27 — порівняння зі звичайним зняттям корпоративної вуалі. На відміну від спеціального режиму після ліквідації, за звичайним правилом саме кредитор мав доводити зловживання корпоративною формою.

цитата: «на відміну від статті 6 Закону “Про компанії” 1993 року, згідно з яким кредитори компанії повинні були довести, що член компанії зловживав її корпоративною формою»

§ 24 — втручання у майно заявника. Особиста відповідальність реалізовувалася через звернення стягнення на особисте майно заявника.

цитата: «5 червня 2002 року суд видав виконавчий лист, яким наказано накласти арешт і продати все матеріальне рухоме майно заявника»

§ 24 — втручання у заробіток заявника. Втручання поширювалося також на заробіток заявника шляхом прямого вирахування.

цитата: «30 листопада 2004 року суд розширив виконавчий лист, наказавши виплатити судовий борг шляхом прямого вирахування із заробітку заявника»

§ 3 — стаття 1 Протоколу № 1. У наданих фрагментах зафіксовано лише підсумок палатного розгляду за статтею 1 Протоколу № 1: порушення не встановлено.

цитата: «і постановила, що порушення цієї статті не було.»

Sovtransavto Holding v. Ukraine (№ 48553/99, 25 липня 2002 року, Палата, Україна)

Значення для ч. 2 ст. 61: Релевантність для тесту відповідальності за ч. 2 ст. 61 КУЗПБ обмежена і допоміжна. Фрагменти корисні для аргументу, що частка участі та корпоративний контроль утворюють самостійний майновий інтерес і що будь-які заходи, які його зачіпають, потребують законної процедури, правової визначеності та ефективного судового захисту; однак текст не дає критерію ЄСПЛ для зняття корпоративної вуалі і не формулює умов, коли контролюючу особу можна ототожнити з компанією.

§ 58 — розмежування частки учасника й активів товариства. Суд не зводить справу до прямого позбавлення активів дочірнього товариства; він розглядає зменшення частки участі як причину втрати контролю над діяльністю й активами.

цитата: «вона не стосується позбавлення майна як такого — адже позбавлення безперечно є миттєвим актом, — а втрати контролю над діяльністю та активами Sovtransavto-Lugansk після зменшення частки заявницької компанії в цьому товаристві, а також відсутності належної компенсації після ліквідації Sovtransavto-Lugansk.»

§ 58 — триваючий характер розмивання частки. Зниження частки участі було не разовим актом, а тривалим триетапним процесом, що завершився ліквідацією компанії.

цитата: «Суд у зв'язку з цим зазначає, що зменшення частки заявницької компанії було тривалим триетапним процесом, який завершився ліквідацією Sovtransavto-Lugansk.»

§ 94 — майно за статтею 1 Протоколу № 1. Суд виходить із наявності у заявника майна, хоча не кваліфікує ситуацію як пряме позбавлення майна.

цитата: «Суд зазначає, що в цій справі не було прямого позбавлення заявницької компанії її майна національними органами і не було втручання, порівнянного з таким позбавленням.»

§ 93 — загальне правило статті 1 Протоколу № 1. Через фактичну і правову складність справа оцінювалася за загальним правилом статті, а не в межах однієї вузької категорії втручання.

цитата: «через фактичну і правову складність цієї справи її не можна класифікувати в жодну конкретну категорію в межах статті 1 Протоколу № 1. Відповідно, Суд вважає за необхідне розглянути справу у світлі загального правила, закріпленого в цій статті.»

§ 95 — позитивний обов'язок держави. Скарга була розглянута через обов'язок держави забезпечувати ефективний і законний контроль за діяльністю компанії.

цитата: «держави не виконала свого обов'язку здійснювати ефективний контроль відповідно до закону за діяльністю Sovtransavto-Lugansk»

§ 97 — процесуальні порушення і захист власності. Несправедливе ведення процесу може прямо зачіпати мирне володіння майном.

цитата: «Суд вважає, що несправедливий спосіб ведення відповідного провадження мав прямий вплив на право заявницької компанії на мирне володіння своїм майном»

§ 77 — правова визначеність. Повторні перегляди і поновлення провадження несумісні з правовою визначеністю як фундаментальним аспектом верховенства права у значенні статті 6 § 1.

цитата: «несумісні з принципом правової визначеності, який є одним із фундаментальних аспектів верховенства права для цілей статті 6 § 1 Конвенції, прочитаної у світлі справи Brumărescu (цитована вище).»

§ 80 — незалежність суду і втручання виконавчої влади. Втручання з боку виконавчої влади роблять сумніви щодо незалежності й безсторонності суду небезпідставними та підривають повагу до судової функції.

цитата: «занепокоєння заявницької компанії щодо незалежності та безсторонності судів не були необґрунтованими. Походячи від виконавчої гілки держави, такі втручання, однак, виявляють брак поваги до самої судової функції.»

§ 82 — підсумковий стандарт процесуальних гарантій. Право на справедливий розгляд включає публічне слухання незалежним і безстороннім судом та має тлумачитися у світлі верховенства права і правової визначеності.

цитата: «право заявницької компанії на справедливий публічний розгляд незалежним і безстороннім судом у значенні статті 6 § 1 Конвенції, витлумаченої у світлі принципів верховенства права і правової визначеності, було порушено.»

Підтримувальні

Busuttil v. Malta (№ 48431/18, 3 червня 2021 року, Палата)

Значення для ч. 2 ст. 61: Для побудови тесту відповідальності за ч. 2 ст. 61 КУзПБ це рішення корисне лише обмежено. Воно не містить тесту «проколу вуалі», «виняткових обставин» чи аналізу статті 1 Протоколу № 1, але підказує, що сама участь/посада не повинна бути єдиною підставою: потрібні чітка законна норма, доведення конкретного невиконання, можливість спростування (необізнаність, належна обачність, неможливість) та оцінка всіх доказів. Водночас внутрішній розподіл функцій у компанії сам по собі не звільняє від прямо покладених законом обов'язків.

§ 13 — statutory duty директора. Національні суди виходили з того, що закон прямо покладає на директора обов'язок подавати форми та здійснювати платежі.

цитата: «Суд постановив, що безперечним є той факт, що заявник був директором компанії, і що директор відповідає за відправку відповідних форм та платежів — зобов'язання, яке не було виконано.»

§ 13 — внутрішні домовленості в компанії не звільняють. Внутрішній розподіл ролей у компанії не звільняє директора від зовнішнього податкового обов'язку перед державою.

цитата: «У цій справі заявнику було марно заявляти, що він займався продажами за межами приміщень компанії, що ведення бізнесу було доручено комусь іншому і що про вказані проблеми йому ніколи не говорили. Це усього лише внутрішня діяльність компанії, і Податковий комісар, який звертався до заявника щодо проплат, це зона відповідальності заявника як директора.»

§ 16 — спеціальне податкове право переважає внутрішні ролі. За спеціальним податковим законом директор зобов'язаний виконувати податкові обов'язки незалежно від того, чи займався він продажами або управлінням.

цитата: «З цього випливало, що директор компанії (незалежно від того, чи працює він у сфері продажів або в управлінні) мав обов'язок виконувати зобов'язання, що випливають із цього закону, на користь Податкового комісара, і не можна заявляти, що інша особа була відповідальною за управління та документацію компанії.»

§ 23 — необізнаність, некомпетентність або покладання на радників не звільняють. Необізнаність, некомпетентність або покладання на радників самі по собі не звільняють директора від законних обов'язків.

цитата: «Навіть якщо це було так, директори не можуть бути звільнені від своїх обов'язків, чи то з цієї причини, чи тому, що вони некомпетентні, чи тому, що вони покладаються на радників.»

§ 23 — міноритарні та невиконавчі директори. Міноритарний або невиконавчий директор несе таку саму законну відповідальність, як і інші директори.
цитата: «Згідно з національною судовою практикою, директор, включаючи невиконавчого директора або директора з міноритарним пакетом акцій, несе таку ж відповідальність, як і інші директори, і зобов'язаний знати та виконувати обов'язки, покладені на нього законом.»

§ 23 — обов'язок контролювати всі аспекти. Особа, яка прийняла посаду директора, повинна цікавитися всіма аспектами діяльності компанії, включно з фінансовими.
цитата: «Після того, як особа зайняла посаду директора, вона повинна була виконувати свої зобов'язання та цікавитися всіма аспектами компанії, включаючи фінансові, за які вона несе відповідальність згідно із законом.»

§ 25 — обвинувачення має довести факти. Навіть за наявності презумпцій обвинувачення має довести факти конкретного невиконання директором його обов'язків.
цитата: «принцип презумпції невинуватості не означає, що не допускається зміна тягаря доказування. Більше того, досліджуючи відповідні положення, а саме розділ 23 (7) і (13) глави 372 Зводу законів Мальти, Конституційний суд вважав, що в цій справі сторона обвинувачення мала довести факти (підпункт 13), а саме, що обвинувачений не виконав обов'язки, покладені на нього статтею 23, що вона і зробила.»

§ 24 — статус не був єдиною підставою: фактична обізнаність. Висновки судів ґрунтувалися не лише на формальному статусі, а й на конкретних даних про інформування заявника та його участь у зборах.
цитата: «Свідчення бухгалтера в конституційній юрисдикції першої інстанції показали, що всі директори отримали копії відповідних документів і що заявник був присутній на зборах, на яких обговорювалися питання відсутності в компанії ліквідності та несплати податків та внесків. Таким чином, вимога заявника була неприйнятною як з юридичної, так і з фактичної точок зору, оскільки він був зобов'язаний залишатися в курсі справ і тому, що він був проінформований про це, згідно з показаннями свідків, які не були спростовані.»

§ 10 — відсутність належної обачності. Суди пов'язали відповідальність із відсутністю мінімальної зацікавленості директора у виконанні фіскальних обов'язків та переданням цих питань третім особам.
цитата: «Суд розглянув доводи захисту стосовно того, що заявник не знав про скоєння правопорушення, і що доклав усіх належних зусиль аби запобігти такому правопорушенню, та відхилив їх. Зокрема, суд встановив, що зі свідчень власне самого заявника зрозуміло, що він не проявив зацікавленості, незалежно від того чи була вона мінімальною, до фіскальних зобов'язань компанії, директором якої він був, залишивши ці питання повністю в руках третіх осіб.»

§ 15 — добровільна відставка і неможливість виконання. Добровільна відставка не приймається як підстава неможливості виконання; інакше могло б бути у випадку звільнення чи хвороби.
цитата: «Суд вважав, що у ситуації це була самочинна неможливість, оскільки заявник вирішив залишити компанію за власним бажанням до виплати цих податків. Інакше було б, якби його звільнили або він захворів. Але це не такий випадок.»

§ 20 — законні обов'язки та презумпція невинуватості. Саме по собі покладення законом певних обов'язків на директорів не було визнане порушенням презумпції невинуватості.
цитата: «У цьому випадку закон передбачав, що директор буде відповідати за помилки компанії, і прокуратура довела, що такі помилки мали місце. Той факт, що закон накладає певні юридичні зобов'язання на директорів компанії, не порушує право вважатися невинним.»

Olczak v. Poland (№ 30417/96, 7 листопада 2002 року, рішення щодо прийнятності)

Значення для ч. 2 ст. 61: Релевантність до ч. 2 ст. 61 КУЗПБ непряма: це справа не про субсидіарну відповідальність контролюючих осіб. Однак вона корисна як методологічний фільтр: не можна автоматично ототожнювати контролюючу особу і компанію; потрібно розрізняти шкоду, заподіяну самій компанії/кредиторам, і пряме втручання саме в права учасника; «зняття вуалі» допустиме лише у виняткових обставинах, коли компанія сама не може діяти.

§ 57 — зняття корпоративної вуалі. Ігнорування самостійної правосуб'єктності компанії допустиме лише у виняткових обставинах, насамперед за неможливості для самої компанії діяти через свої органи або ліквідаторів.
цитата: «зняття “корпоративної вуалі” або ігнорування правосуб'єктності компанії буде виправданим лише у виняткових обставинах, зокрема коли чітко встановлено, що компанія не може звернутися до конвенційних інституцій через органи, створені відповідно до її установчих документів, або, у разі ліквідації, через її ліквідаторів»

§ 58 — пряме втручання у права акціонера. Акціонер може скаржитися від власного імені, коли спірний захід спрямований безпосередньо на його права як акціонера, а не лише на права компанії.
цитата: «отже, вони були безпосередньо спрямовані на права заявника як акціонера. Відповідно, саме права заявника, захищені статтею 1 Протоколу № 1, були безпосередньо зачеплені.»

§ 58 — розбіжність інтересів компанії й акціонера. Для розмежування прав важливо, кому об'єктивно адресовано і на чию користь діє втручання: захід може бути вигідний компанії, але порушувати інтереси акціонера.

цитата: «їхня мета, навпаки, полягала в тому, щоб запобігти неплатоспроможності банку. Отже, банк мав отримати від них користь, тоді як інтереси заявника постраждали.»

§ 59 — самостійна правосуб'єктність компанії. У корпоративних питаннях діє сама компанія як юридична особа, а не її учасники замість неї.
цитата: «Лише компанія, наділена правосуб'єктністю, може діяти щодо корпоративних питань.»

§ 59 — непряма шкода акціонеру недостатня. Навіть якщо шкода компанії опосередковано зачіпає акціонерів, це саме по собі не означає, що і компанія, і акціонер мають право вимагати компенсацію за одне й те

саме порушення.

цитата: «Шкода, заподіяна компанії, може опосередковано спричинити втрати її акціонерам, але це не означає, що і ті, й інші мають право вимагати компенсацію.»

§ 59 — хто має захищати корпоративні інтереси. Якщо захід спрямований на компанію, саме вона повинна вживати належних заходів для захисту своїх прав.

цитата: «Коли інтереси акціонера порушуються заходом, спрямованим на компанію, саме компанія має вживати відповідних дій.»

§ 59 — чому статусу акціонера недостатньо. Порушення, що зачіпає лише права компанії, не породжує відповідальності перед акціонерами лише тому, що їхні інтереси зачеплені.

цитата: «Акт, який порушує лише права компанії, не тягне відповідальності перед акціонерами, навіть якщо їхні інтереси зачеплені.»

§ 60 — акція як складний об'єкт права. Акція включає не лише майбутню частку в активах при ліквідації, а й самостійні управлінські права, передусім голосування та вплив на поведінку компанії.

цитата: «акція в компанії є складним об'єктом. Вона засвідчує, що її власник має частку в компанії разом із відповідними правами. Це охоплює право на частку в активах компанії у разі її ліквідації, але також інші безумовні права, особливо права голосу та право впливати на поведінку компанії»

§ 60 — акції як майно за статтею 1 Протоколу № 1. Акції публічної компанії мають економічну цінність і тому є «майном».

цитата: «акції публічної компанії мають економічну цінність і, отже, мають розглядатися як “майно” у значенні статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції.»

§ 61 — втрата вартості та контролю як втручання у майно. Різке знецінення пакета акцій і суттєве ослаблення прав голосу та впливу можуть означати втрату майна у значенні Конвенції.

цитата: «У результаті вартість акцій у реальному вираженні була дуже істотно зменшена. Заявник безсумнівно втратив своє майно внаслідок цих заходів. Крім того, повноваження заявника, що впливали з його володіння акціями, а також його можливості впливати на компанію і голосувати істотно зменшилися.»

§ 61 — поняття жертви. Для статусу жертви важливий не формальний статус особи, а її пряме зачіпання оскаржуваною дією або бездіяльністю.

цитата: «термін “жертва”, використаний у статті 25 Конвенції, означає особу, безпосередньо зачеплену дією або бездіяльністю, про яку йдеться»

§ 62 — загальний інтерес і пропорційність. Захист вкладників і запобігання погіршенню фінансового стану банку можуть становити загальний інтерес, а обмеження прав акціонера мають бути пропорційними цим цілям.

цитата: «Ці зусилля були спрямовані на захист загального інтересу у значенні статті 1 Протоколу № 1. Обмеження, накладені на здійснення прав заявника, захищених цим положенням, були пропорційними зазначеним цілям.»

§ 48 — ефективність засобу правового захисту. Для посилення на невичерпання держава має показати, що запропонований засіб мав реальні перспективи успіху в конкретній справі.

цитата: «Уряд не показав, що такий позов мав би будь-які перспективи успіху в цій справі.»

§ 49 — розумні шанси на успіх. Засіб захисту не вважається релевантним для вичерпання, якщо не показано наявність матеріально-правової підстави, яка дозволяла б подати позов із розумними шансами на успіх.

цитата: «не було показано, що заявник має будь-яку вимогу за матеріальним цивільним правом, яка дала б йому можливість звернутися зі своєю вимогою про компенсацію до цивільних судів із розумними перспективами успіху.»

§ 50 — вирішальні процесуальні рішення щодо майнової скарги. Для оцінки майнової скарги істотними є остаточні рішення у процедурах, спрямованих на скасування спірного заходу і реституцію акцій.

цитата: «Метою цих проваджень було скасувати результати резолюції і, зрештою, отримати реституцію його майна у формі акцій Lublin First Commercial Bank, які раніше належали йому. Тому остаточні рішення, ухвалені в цих провадженнях, слід вважати вирішальними для визначення його вимоги.»

§ 48 — судовий контроль законності заходів. Законність рішень органів управління банком підлягала перевірці національними судами, включно з Верховним судом.

цитата: «законність резолюцій Ради приймачів була переглянута національними судами у двох окремих провадженнях. Верховний суд також постановив у своїй резолюції від 22 липня 1994 року, що вжиті заходи були законними.»

Фонові

Agrotexim and Others v. Greece (№ 14807/89, 26 вересня 1995 року, Палата)

Значення для ч. 2 ст. 61: Корисність для побудови тесту за ч. 2 ст. 61 КУЗПБ обмежена. Уривки показують лише, що в корпоративній неплатоспроможності закон може чітко визначати, хто уповноважений діяти від імені компанії, хто має «законний інтерес» і які кількісні пороги (51% акцій/боргів) мають значення; але вони не містять позиції ЄСПЛ про особисту відповідальність директора чи учасника за борги/податки/зобов'язання компанії, презумпції або виняткові підстави для ототожнення контролюючої особи з компанією.

§ 6 — статус заявників як акціонерів. Заявники були корпоративними акціонерами Fix Brewery і володіли більшістю її акцій.

цитата: «Компанії-заявники були акціонерами компанії і володіли 51,35% її акцій, а саме 295 783 акціями із загальної кількості 576 000. Після ліквідації компанії Мерех, яка володіла 108 акціями, цей відсоток знизився до 51,33%.»

§ 1 — предмет спору за Конвенцією. У справі було порушено, зокрема, питання за статтею 1 Протоколу № 1. цитата: «Мета запиту полягала в отриманні рішення щодо того, чи свідчать факти справи про порушення державою-відповідачем своїх зобов'язань за статтями 6 і 13 (ст. 6, ст. 13) Конвенції та статтею 1 Протоколу № 1 (П1-1).»

§ 12 — процесуальні передумови для позову про державне майно. Національне право вимагало до звернення до суду детального письмового повідомлення державі та шестимісячного очікування. цитата: «особа, яка заявляла про право власності на нерухоме майно, що перебуває у власності держави, повинна була до звернення до суду вручити державі письмовий документ, у якому викладено її вимоги, зокрема право, на яке посилається, характер, площа території, межі та точне положення заявленого майна та право власності, на якому ґрунтується її вимога. Проведення в судах може бути розпочато лише через шість місяців після вручення цього письмового документу і за умови, що держава не заявила, що вона приймає позовні вимоги.»

§ 34 — хто може захищати інтереси компанії в ліквідації. Акціонери посилалися на спеціальну норму, за якою загальні збори та остання рада директорів зберігали повноваження захищати інтереси компанії в певних ситуаціях ліквідації.

цитата: «Вони стверджували, що представляють більшість акціонерів Fix Brewery, і посилалися на розділи 47 і 48 Закону № 1892/90 (які вносили зміни до розділів 8 і 9 Закону № 1386/83), згідно з яким загальні збори акціонерів і ради директорів, обраної на останніх виборах, залишаються правомочними захищати інтереси компанії, якщо ліквідатори вживають проти неї, як проти боржника, заходів.»

§ 35 — заміна ліквідаторів: законний інтерес і важливі підстави. Заява про заміну ліквідаторів могла подаватися особою із законним інтересом і на важливих підставах.

цитата: «Апеляційний суд дійшов висновку, що вимога про заміну ліквідаторів може бути подана, згідно з відповідними положеннями, будь-якою особою, яка має законний інтерес і на “важливих підставах”»

§ 36 — заміна ліквідатора за вимогою кредиторів. Національне право передбачало кількісний поріг: заміна ліквідатора вимагалася, якщо цього просили кредитори, які представляють щонайменше 51% боргів компанії.

цитата: «відповідно до ч. 2 розділу 31 Закону № 1947/91 про внесення змін до Закону № 1386/83 вимагалось замінити ліквідатора, якщо такого кроку вимагали кредитори, які представляють щонайменше 51% боргів компанії.»

§ 21 — права власності компанії та відмова в компенсації на національному рівні. Національний суд не визнав оскаржені дії муніципалітету заходами, що негативно впливають на права власності компанії або породжують право на компенсацію.

цитата: «різні заходи Муніципальної ради Афін, які оскаржила компанія, не можуть розглядатися як адміністративні заходи, що негативно впливають на права власності компанії. Точніше, він зазначив, що ані рішення Муніципальної ради Афін, ані його оприлюднення громадськості не є діями, що тягнуть за собою відповідальність останньої, які можуть призвести до застосування права на компенсацію»

§ 34 — фактичний ризик знецінення майна при аукціоні. Заявники стверджували, що продаж майна в умовах триваючого експропріаційного ризику призведе до зниження ціни та великих втрат для кредиторів і акціонерів.

цитата: «Вони зазначили, що аукціон за таких обставин відлякуватиме потенційних учасників торгів, значно вплине на відправну ціну і, таким чином, дасть можливість Муніципальній раді Афін придбати нерухомість за мізерну суму. В результаті цього збитки кредиторів та акціонерів компанії будуть величезним.»

Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia (№ 11082/06, 13772/05, 25 липня 2013 року, Палата)

Значення для ч. 2 ст. 61: Ці уривки слабко дають саме тест ЄСПЛ для ч. 2 ст. 61 КУЗПБ, бо не містять сформульованих Судом критеріїв субсидіарної відповідальності, статті 1 Першого протоколу чи процесуальних гарантій. Вони корисні лише як фактична ілюстрація того, що для покладання відповідальності понад формальну окремість компанії потрібні не голий статус учасника/директора, а конкретні ознаки фактичного контролю й фактивності структури: відсутність майна, персоналу, діяльності за місцем реєстрації, управління з єдиного центру.

§ 8 — формальний корпоративний статус. Фрагменти фіксують, що перший заявник мав формальний статус керівника та одного з мажоритарних акціонерів компанії.

цитата: «Перший заявник є колишнім керівником та одним з мажоритарних акціонерів БАТ “ЮКОС”, яке у відповідний період було однією з найбільших нафтових компаній у Російській Федерації.»

§ 16 — фактичні ознаки для ігнорування окремість компанії. Влада обґрунтовувала відхід від формального розмежування тим, що торгові компанії були підставними, не діяли за місцем реєстрації, не мали майна і персоналу та контролювалися з одного центру.

цитата: «Зокрема, Генеральна прокуратура підозрювала, що торгові компанії, зареєстровані в зонах пільгового оподаткування, насправді були підставними (далі - підставні компанії), афілійованими із заявниками, оскільки вони не знаходилися та не функціонували у місці їх реєстрації, не мали майна та власного персоналу, а повністю контролювалися зі штаб-квартири “ЮКОСу” у м. Москві. Таким чином, скорочення податків було їм дозволено незаконно.»

§ 16 — окремий елемент податкових претензій. Органи окремо розглядали використання векселів для сплати податків як ухилення від сплати податків.

цитата: «Податкові органи також кваліфікували сплату податків векселями як ухилення від сплати податків.»

§ 15 — окремий особистий майновий інтерес заявників. Майнові інтереси заявників описані окремо від активів компанії: це заробітна плата і дивіденди від належних їм акцій.

цитата: «Особистий дохід заявників складався із заробітної плати, що отримувався в “ЮКОСi”, та дивідендів від акцій “ЮКОСу”, якими вони володіли.»

§ 14 — передбачуваність податкового режиму як фактичний контекст. У фрагментах згадано, що раніше податкові перевірки підтверджували право компанії на податкове скорочення.

цитата: «Податкові перевірки, проведені 1999 року, підтвердили право “Бізнес-Ойл” на скорочення податків.»

§ 18 — майнові наслідки податкових вимог для компанії. Податкові претензії завершилися банкрутством, примусовим продажем активів та ліквідацією “ЮКОСу” з великим обсягом незадоволених вимог.

цитата: «В результаті “ЮКОС” змушений був оголосити себе неспроможним, і було порушено справу про банкрутство, яке закінчилося примусовим продажем активів, а згодом ліквідацією компанії 12 листопада 2007 року. “ЮКОС” перестав існувати, залишивши понад 227,1 млрд. рублів (приблизно 9,2 млрд. доларів США) незадоволених вимог.»

Карта «висновок ЄСПЛ → розділ довідки»

Орієнтир (висновок із практики ЄСПЛ)	Де використано в довідці
Майнова відокремленість юридичної особи; відхід від неї - виняток	§ 6.1 (ядро: Lekić, Agapov, Albert)
Статус сам по собі недостатній; вирішує реальний контроль/участь	§ 5, § 6.1 (Lekić, Albert, Khodorkovskiy)
Структура субсидіарної відповідальності: контроль + поведінка + недостатність майна + причинний зв'язок	§ 2, § 6.1 (Agapov)
Частка/участь як майно, пов'язане з контролем; позитивний обов'язок держави	§ 6.1 (Sovtransavto, Olczak)
Майнове втручання - лише законне, пропорційне, з гарантіями	§ 7, § 8 (Agapov, Sovtransavto, Busuttil, Olczak)
Заборона будувати стягнення на недоведеній кримінальній вині	§ 7 (Agapov)
Розмежування прав компанії та прав учасника зберігається	§ 6.1, § 10 (Albert, Olczak)